

Jezuiet Felix Körner moedigt dialoog met moslims aan

“In het verschil vrienden zijn”

Wat is de zin van interreligieuze dialoog als je geen eenheid verwacht? Volgens islamkenner Felix Körner moet de hoop op bekering niet worden opgegeven, maar de uitkomst ligt niet op voorhand vast. Misschien verander je vooral zelf door de dialoog. “Dat risico moet je durven te lopen. Maar alles begint bij het sluiten van vriendschap. Daar is het om te doen”, meent de jezuïet.

EMMANUEL VAN LIERDE / De jezuïeten staan in Rome in voor drie universiteiten: de Gregoriana – opgericht door de stichter van de orde, Ignatius van Loyola, in 1551 –, het daaraan verbonden Bijbelinstituut – gesticht in 1909 door paus Pius X – en het Pauselijk Oosters Instituut dat paus Benedictus XV in 1917, het jaar van de Russische revolutie, boven de doopvont hield om verantwoordelijken op te leiden voor de kerk in Rusland en het Midden-Oosten. Dat Oosters Instituut ligt aan de basiliek van Santa Maria Maggiore, de andere twee centra liggen op wandelafstand van de Trevifontein. Aan de trappen van de statige voorgevel van de Gregoriana staat jezuïet Felix Körner al op wacht, steekt zijn hand uit en vat meteen het gesprek aan. In dialoog treden met een onbekende vergt geen moeite voor de Duitse islamspecialist.

“Het huidige universiteitsgebouw dateert van 1930. Het Christusbeeld in de hal toont Jezus niet als leraar maar als iemand die ons uitzendt, de wereld in. De Gregoriana is de grootste pauselijke universiteit met de grootste bibliotheek. Onze studenten hebben zo'n 120 nationaliteiten en de meeste bereiden zich voor op een verantwoordelijke functie in de wereldkerk. Ze worden professor aan een seminarie of universiteit en sommigen overste of bisschop”, legt Körner uit, onderweg naar zijn bureau.

“Je hoeft niet machtig te zijn om kracht en vreugde uit te stralen.”

Hoe zag uw levensloop eruit voor u aan de Gregoriana terecht kwam?

“Toen ik zestien was, trok ik alleen naar Amerika. Daar overkwam me een geloofservaring. Ik had het gevoel dat Christus me nodig had. Terug in Duitsland deed ik mijn burgerdienst door te werken met mensen met een lichamelijke beperking. Het was een confrontatie met pijn en lijden, maar tegelijk ontdekte ik dat je niet machtig hoeft te zijn om kracht en vreugde uit te stralen. Daarna zette ik me eveneens bij Caritas in voor jonge daklozen en kwam daar in contact met een jezuïet. Het waren bijzondere belevenissen om mensen in de periferie nabij te zijn en langzaam rijpte het idee bij de jezuïeten in te treden.”

Hoe kwam u op het spoor van de islamstudie?

“Ik was geboeid door de Bijbel en trok naar Israël. Daar ontdekte ik de islam. Ik zag een groot geloof waar ik dat niet verwacht had, buiten de kring van mijn geloofsgenoten, en vond hun godsdienst logisch. Tegelijk beangstigde me bij de Palestijnen de agressiviteit en het geweld. Het was een mengeling van *fascinans et tremendum* die zich van mij meester maakte. Ik zie de anderen als een bron voor mijn geloof. Je moet over het muurtje kijken. Door de uitwisseling met moslims krijg je vragen voorgeschied die ertoe doen en daardoor ga je jezelf en je geloof beter begrijpen. Door de interreligieuze dialoog ontdek je je geloof als nieuw. Ik wou dus de islam en de Arabische taal betrekken in mijn Bijbelstudies, maar mijn overste vond dat de orde een islamwetenschapper nodig had en zond me die richting uit. Toevallig had de toenmalige Nederlandse generaal, Peter-Hans Kolvenbach, net een project opgezet in Turkije en ik had toen al veel contacten met Turken in Duitsland.”

“Daardoor belandde ik van 2002 tot 2008 in Ankara om samen met islamtheologen studieprogramma's op te zetten. Dat leidde tot wederzijdse docentenuitwisselingen tussen de Gregoriana en Ankara, het opzetten van symposia en we werkten ook aan een woordenboek Turks/Duits over de dialoog tussen katholieken en moslims. Al te vaak zijn we niet vertrouwd met de woordenschat van de ander en ontstaan

daardoor misverstanden. Zo'n woordenboek is dan een nuttig en noodzakelijk hulpmiddel.”

U merkte daarnet op dat moslims goede vragen stellen aan christenen. Kunt u daar een voorbeeld van geven?

“Als je theologen zoals Hans Urs von Balthasar leest, dan merk je dat die enkel schrijven voor de *inner circle*. Ze zijn niet gericht op de ander en staan daar ook niet voor open. Theologen moeten dringend meer rekening houden met andersgelovigen en andersdenkenden. Ze moeten ook *coram islam*, in het aangezicht van de islam, leren spreken. Daarmee bedoel ik een bescheiden spreken dat rekening houdt met gelovige mensen die niet mijn overtuiging zijn toegedaan, zoals de moslims maar ook de joden, de hindoes enzovoort. Ik ontdekte dat moslims dezelfde vragen stellen en opmerkingen maken als onze moderne medemensen. Jezus is wel een boeiende kerel, maar een God is Hij niet. In de Drie-eenheid geloven we niet, in het beste geval is er één God. Het zijn die cruciale thema's waarover ze meer willen weten.”

Is het in de interreligieuze dialoog niet zo dat iedereen vasthoudt aan zijn waarheid en vooral de ander wil bekeren?

“Het gaat niet om losse praatjes. Vaak wordt een concreet doel vooropgesteld. Daarbij valt te denken aan samenlevingsproblemen die een oplossing behoeven. Denk aan het gebruik van moslims om hun doden zonder kist te begraven. Kunnen ze daarvoor een speciale begraafplaats krijgen waar niet meteen een doorsijpeling is naar het grondwater? Het is een dialoog in functie van het vreedvolle en praktische samenleven. Andersdenkenden vinden elkaar ook vrijwillig om zich samen in te zetten voor een vaak caritatief project.”

“Daarnaast heb je samenkomsten waarbij informatie wordt uitgewisseld over de gelijkenissen en verschillen, waar je kennismaakt met de ander, zijn Gods-, wereld- en mensbeeld. Het is eerder een leren over de ander, dan een samen op pad gaan. Denk aan een moskeebezoek maar evengoed komen theologen samen om kennis op een rij te zetten over een thema. Hans Küng deed dat met zijn trilogie over jodendom, christendom en islam en zijn *Weltethos*-project. Wat hij deed, lijdt aan een dubbele reductie. Allereerst vertrekt hij vanuit de idee dat alle godsdiensten een gemeenschappelijke kern hebben en op hetzelfde punt uitkomen, maar daardoor doet hij geen recht aan de verschillen. Daarnaast versmalt hij religie tot ethiek. Zijn doel is te komen tot gezamenlijke conventies om te komen tot wereldvrede en dan is de kous af.”

“Theologen moeten leren in het aangezicht van de islam te spreken.”

“Ik meen dat we verder moeten gaan. Er is een ander soort interreligieuze dialoog waarbij we niet weten waar die ons brengt. Beide partijen stappen geëngageerd in die ervaring, maar de dialoog kan ons beiden veranderen en bekeren. Hier loop je een groter risico omdat je de moslim als vriend wil hebben. Natuurlijk koester ik de hoop dat de ander Jezus Christus zal ontdekken als zijn verlosser en ik hoef me over die hoop niet te schamen. Maar het mag niet gaan over een verdoken bekeringsdrang en een verborgen dubbele agenda die ik met trucs wil bereiken. Speel open kaart. Moslims vinden het trouwens normaal dat je hen wil overtuigen van de schoonheid, de goedheid en de waarheid van je geloof. Het is een fijngevoelig en delicaat evenwicht. Het gaat niet over een actieve bekeringsdrang maar over een bescheiden getuigen van wat je ter harte gaat. Je vriendschap met de ander stopt ook niet omdat hij of zij zich niet bekeert. Misschien gaat het meer om mijn bekering en hoe ik mezelf door de ander leer kennen. Zie ik onze vriendschap als een geschenk en kan ik Christus in de ander zien? We delen waarden, we willen samen de wereld opbouwen en bijdragen aan humaniteit, maar voorbij die gemeenschapsopbouw is er de uitdaging God aan het werk te zien in de hele schepping en dus ook in de andere godsdiensten.”

Is het doel van uw dialoog niet dat de christen er een betere christen van wordt en de moslim een betere moslim?

“Dat klopt. Het is een dialoog waarbij je jezelf beter leert kennen en misschien ga je er eveneens door trachten je overtuiging beter na te leven. Het vasten van de moslims kan niet alleen de aanleiding zijn om na te gaan hoe het christendom aankijkt tegen vasten, maar ook om die veertigdagentijd bewuster te beleven en zelf meer te vasten. Toch kan ik me met die doelstelling niet tevreden stellen. Het lijkt alsof we de ander gebruiken om er zelf beter van te worden.”

“Jezus beweerde dat in Hem een nieuw verbond was aangebroken en Hij stelt ons voor de keuze al of niet binnen te treden in zijn liefdesgemeenschap. Hij heeft zichzelf aangeboden als de Weg, de Waarheid en het Leven. Dat kunnen we niet onder de mat vegen. Juist daarom mag ik blijven hopen dat de ander Christus als verlosser ontdekt. Ik kan de islam niet zien als

Thuis in Ankara, Jeruzalem en Rome

Felix Körner werd in 1963 geboren in Offenbach am Main, de vijfde grootste stad van de deelstaat Hessen die grenst aan Frankfurt am Main. In 1985 trad hij in bij de jezuïeten, studeerde filosofie in München en theologie in Londen, Freiburg en Bamberg waar hij zich eveneens in islamkunde specialiseerde. In 1995 was hij al tot priester gewijd. Na zijn doctorale dissertatie volgden vanaf 2009 de leeropdrachten elkaar op in Ankara, Freiburg, Frankfurt, Jeruzalem en Rome, al is de dogmaticus in hoofdzaak verbonden aan de Gregoriana.

Hij onderhoudt veel contacten met Turken en is hoopvol over de evoluties in dat land. “Sinds de oprichting van de republiek in 1923 wordt Turkije gekenmerkt door een polarisatie die zich niet laat verzoenen. Steeds weer staan twee strekkingen tegenover elkaar: Kemalisten en islamisten, seculieren en vromen, kosmopolieten en nationalisten, de volgelingen van Fethullah Gülen versus de aanhangers van Recep Tayyip Erdoğan. Ik meen dat de gezonde democratische intuïties zich doorzetten in Turkije. Het zijn niet alleen de jongere maar ook de oudere generaties die de begrenzingen van de vrijheid aanvechten en op straat komen. Dat het democratische bewustzijn groeit, stemt me hoopvol. Moslims hebben schrik hun identiteit te verliezen en Europa heeft angst voor de islam. Dat belemmert de dialoog en de verdere, authentieke ontwikkeling naar een eigentijdse islam”, stelt Körner. (EVL)

Links achter Felix Körner prijkt in zijn bureau een foto van de stichter van de jezuïeten, Ignatius van Loyola, en rechts een Ethiopisch kruis dat hij van een oud-student uit dat land cadeau kreeg. © EVL

eindpunt en mijn doel is dus niet dat de moslim een betere moslim wordt, al is dat al heel wat. Omgekeerd denk ik dat de moslim er zich ook niet tevreden mee stelt als hij van mij een betere christen kan maken. Hij zal vinden dat de ware Jezus een moslim is en dat ik de triniteit moet verzaken zodat ik een echte monotheïst en moslim kan worden."

Baanbrekend in de verhouding van de katholieke kerk tot de niet-christelijke godsdiensten was het Conciliedocument *Nostra aetate*. Hoe hebben de pausen zich vanaf toen opgesteld tegenover de islam?

"Ik koppel hun houding telkens aan een woord dat met een r begint: bij Johannes XXIII zag ik respect, bij Paulus VI de realisatie van het aanvoelen van zijn voorganger, Johannes Paulus II trad in relatie, Benedictus XVI drong aan op reflectie en Franciscus koppel ik aan representatie. Ik verklaar mij nader. Als diplomaat had Angelo Roncalli de moslims leren kennen in Turkije. Hij had een grote waardering voor hen en zij omgekeerd voor hem. De weerklink van zijn respect vinden we terug in *Nostra aetate*."

"Maar zijn intuïties dienden uitgewerkt en doorgevoerd te worden. Paulus VI stond in voor die realisatie en bracht het Concilie tot een goed einde. Giovanni Battista Montini was een subtieler denker dan Roncalli. Hij begreep dat in de wederzijdse waardering nieuw theologisch

materiaal schuilde en zette in zijn programmatische encycliek *Ecclesiam suam* van 1964 het woord 'dialoog' voorop als uitdaging en grondhouding voor de katholieke kerk (zie *Tertio* nr. 698 van 26/6/'13, nvdv).

"Het is niet wijs dat andersgelovigen dezelfde houdingen en gebeden verrichten."

"Johannes Paulus II was de man van de uitgestrekte hand, de bruggenbouwer die met anderen relaties wou uitbouwen. Hij zag in alle religies een partner om te werken aan humaniteit. Zijn opvolger, Benedictus XVI, ging op de rem staan en waarschuwde om niet te snel te gaan. Eerst goed nadenken. Zijn rede in Regensburg leek de dialoog op te blazen, maar eigenlijk heeft hij er de dialoog een grote dienst mee bewezen. De reflectie werd verdiept, er was een uitzuivering van de dialoog die achteraf bekeken een verrijking betekende. Mensen kunnen op verschillende manieren tegenover elkaar staan: oog in oog, schouder aan schouder, maar ook rug aan rug. *Face to face* voer je gesprekken, *side by side* werk je samen aan vrede, rechtvaardigheid en zorg voor

de schepping. Minder bewust zijn we ons van de derde houding. Wanneer er voldoende wederzijds vertrouwen en vriendschap is, dan zit de ander altijd ergens in je achterhoofd en neem je zijn zorgen en vragen met je mee. Dat rug aan rug staan, was Joseph Ratzinger dierbaar. Hij had oog voor de reflectie vanuit vriendschap."

En Franciscus?

"De huidige paus vertegenwoordigt de wereldkerk. Wereldkerk betekent hier niet een wereldwijde kerk, maar een kerk waarin de wereld zich terugvindt. Daardoor kunnen moslims in de paus een gelovige zien die ook hen vertegenwoordigt en een stem geeft. Hij is niet alleen paus voor de katholieken. Zijn buiging toen hij voor het eerst op het balkon verscheen na zijn verkiezing of het wassen van de voeten van een moslima op Witte Donderdag tonen zijn grondhouding. Hij staat niet alleen open voor alle mensen van goede wil en spreekt niet alleen tot hen, maar vertegenwoordigt hen ook. Hij gaat in hun schoenen staan. Dat is representatie."

Kunnen christenen en moslims samen bidden tot dezelfde God?

"Zeker in de Arabische wereld gebruiken ook christenen het woord 'Allah' voor God, maar refereert die naam aan dezelfde werkelijkheid? Door God te aanroepen op een bepaalde manier, ga je in een traditie staan. Een kruisteken maken is iets anders dan de buigingen van de moslim. In

de belijdenis dat Christus de Heer is, klinkt ook een schuldbelijdenis mee. Tegenover onze kleinheid staat zijn verhevenheid en we doen beroep op zijn vergeving en genade. Een moslim gooit eerst de armen achteruit, omhoog om zich van alles af te scheiden wat nog in de weg staat tussen hem en God. Daarna confronteert hij zich met God. Die confrontatie is iets anders dan onze *confessio*. Daarom denk ik niet dat het wijs is dezelfde houdingen te verrichten en dezelfde teksten op te zeggen. Om beurten een gebed uit de eigen traditie uitspreken, kan wel."

"Bidden behoort tot het heiligste en intiemste wat er is voor een mens. Daarom is het moeilijk een ander erin te laten delen. We kunnen zeker leren van elkaars gebed. Als je met jongeren op reis gaat in een moslimland, komen ze vanzelf onder de indruk van de oproepen tot gebed vanuit de minaretten. Dat hoorbaar en zichtbaar aanwezige geloof in de samenleving als een inspiratie en oproep, niet als een agressieve opdringerigheid, roept automatisch de vraag op of christenen niet trouwer kunnen zijn in het dagelijkse gebed of niet zichtbaarder hun geloof kunnen belijden. En toch kunnen we vrienden zijn in het verschil en moeten we het niet eerst theologisch volkomen eens zijn met elkaar. Er zijn privé-situaties waar je uit vriendschap en in huiselijke kring wel kan meedoen met het gebed van de ander. Ik denk aan het samen bidden bij een sterfgeval." III